

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СФЕРИ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
групи DO1-M20z,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньо-професійною програмою
Дошкільна освіта
(заочна форма навчання)
Хомин Наталія Петрівна

Керівник: **Гордійчук М.С.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Рецензент: **Федорчук В.В.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

| | |
|---|----|
| ВСТУП..... | 3 |
| РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СФЕРИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ДІЯЛЬНОСТІ..... | 9 |
| 1.1. Проблема інтелектуального розвитку дошкільників у психолого-педагогічній літературі..... | 9 |
| 1.2. Особливості основних ліній розвитку мислення дошкільника | 17 |
| 1.3. Педагогічні умови розвитку операцій мислення та міркувань старших дошкільників..... | 26 |
| Висновки до першого розділу..... | 42 |
| РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ДІЯЛЬНОСТІ..... | 43 |
| 2.1. Діагностика стану сформованості мисленнєвої сфери старших дошкільників..... | 47 |
| 2.2. Методи, методика і процедура дослідження розвитку інтелектуальної сфери старших дошкільників засобами діяльності..... | 47 |
| 2.3. Розвиток міркувань старшого дошкільника | 53 |
| Висновки до другого розділу..... | 55 |
| ВИСНОВКИ..... | 64 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... | 66 |

ВСТУП

Актуальність дослідження

У Законі України “Про освіту” зазначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, здібностей, збагачення інтелектуального потенціалу народу [5].

Сьогодні освіта розглядається як соціальний інститут, як одна із підструктур суспільства. І зміст її має відображати стан суспільства, перехід його від одного стану в інший. На сучасному етапі – це перехід від індустріального суспільства ХХ століття до інформаційного ХХІ. Важливу роль на шляху досягнення цієї мети відіграє початкова ланка навчання. Саме у початковій школі, як засвідчують дослідження Ш.О.Амонашвілі [7], І.Д.Беха [27], Д.Б.Ельконіна [6], О.Я.Савченко [13, 164], В.О.Сухомлинського [18], у дитини закладаються основи наукового світорозуміння, позитивне чи негативне ставлення до процесу пізнання, формуються способи навчальної діяльності. Тому успішне навчання у початкових класах дозволяє створити в учнів фундамент для засвоєння у наступні роки широкого спектру наукових знань та вмінь, застосовувати їх на практиці.

На думку педагогів, ідеальним результатом інтелектуального навчання можна вважати досягнення такого рівня діяльності, коли дошкільники набувають здатності до самостійного оволодіння знаннями, тобто вони оволодівають усіма компонентами раціонально організованої структури цієї діяльності, що характерно для самоосвіти.

Більшість науковців і практиків, наприклад, Л.П.Арістова [1], Л.І.Божович [3], В.К.Котирло [9], Л.С.Славіна [17], дотримуються думки, що розвиток інтелектуальної сфери старшого дошкільника можливий тільки за умови створення сприятливого мікроклімату, домінування позитивних емоцій у ставленні дитини до процесу пізнання.

Актуальність цієї проблеми значно посилюється в умовах роботи сучасного ЗДО, який має забезпечити досить високий рівень інтелектуальної діяльності дошкільника.

Вибрати оптимальний варіант інтелектуальної діяльності дошкільника – це означає вибрати найбільш оптимальні завдання, зміст, методи, засоби, форми, тобто всі основні компоненти освітнього процесу, а також відповідний темп і забезпечити гідні умови для дошкільника. Ось чому потрібно говорити не про окремі способи оптимізації, а саме про систему способів здійснення, які у своїй сукупності охоплюють усі характеристики освітньо-виховного навчання в ЗДО [33, 14].

За об'єму і складності матеріалу нижче оптимального рівня штучно знижуються вольові зусилля старшого дошкільника, зменшується інтелектуально-розвиваючий вплив, падає інтерес до ігрової діяльності. Хоча за завищеного об'єму і складності навчального матеріалу значна частина дітей не виконує вимог програм, а намагаючись виконати їх, відчуває перевтому на заняттях, перевищує нормативи часу, який відведений на роботу, що поступово призводить до зниження їх загальної працездатності, до скорочення сну і відпочинку на повітрі, до погіршення здоров'я, до нервової перевтоми, до зниження якості засвоєння наступних тем, до зниження пізнавального інтересу і активності у використанні вільного часу з метою всебічного розвитку особистості.

Дидактичне правило “Вчити вчитися” стало особливо актуальним сьогодні, коли реформа дошкільної освіти підняла процес на якісно новий рівень. Заклад дошкільної освіти мусить навчити дошкільника самостійно керувати своєю пізнавальною діяльністю, тобто навчити їх умінню планувати майбутню діяльність, організовувати її виконання своїми силами.

У теорії визначилися напрямки, які концентрують і збагачують прогресивний досвід розвитку оптимізації інтелектуальної сфери дошкільника:

1. Теорія активізації процесу навчання М.М.Скаткіна [14].
2. Теорія розвиваючого навчання І.С.Якиманської [39].
3. Теорія змістового узагальнення В.В.Давидова [5] і Д.Б.Ельконіна [6].

4. Теорія поетапного формування розумових дій П.Я.Гальперіна [4] і Н.Ф.Тализіної [18].

Поява все нових і нових публікацій, у яких розглядаються не достатньо висвітлені досі ракурси питання підвищення інтелектуальної сфери старшого дошкільника, вказує на особливу його складність і значущість.

Таким чином актуальність проведеного нами дослідження визначена:

1) потребою суспільства у розв'язанні проблеми високоінтелектуальної особистості;

2) труднощами, пов'язаними з реалізацією цієї проблеми;

Зважаючи на актуальність проблеми, була обрана тема дипломного дослідження магістра: **“Розвиток інтелектуальної сфери старших дошкільників у процесі ігрової діяльності”**.

Об'єкт дослідження: процес розвитку інтелектуальної сфери у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: використання різних видів наочності у процесі ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Мета дослідження полягає у вивченні та теоретичному обґрунтуванні проблеми використання різних видів наочності в процесі ігрової діяльності старших дошкільників.

Гіпотеза дослідження. Розвиток мислення та інтелектуальної сфери дошкільника буде ефективним за дотриманням наступних умов:

- у розвитку інтелектуальної сфери та мислення слід забезпечувати гармонійне поєднання його мотиваційних та операційних компонентів;
- розвиткові операцій у ігровій діяльності сприяють завдання на порівняння, узагальнення, аналіз у роботі з художньою літературою, при організації спостережень, спеціальних занять;
- у формуванні інтелектуальних операцій рекомендуються спеціальні вправи з використанням наочного матеріалу.

Завдання дослідження:

- проаналізувати різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження;
- охарактеризувати основні лінії розвитку мисленнєвої діяльності дошкільника;
- обґрунтувати психолого-педагогічні умови розвитку мислення дітей старшого дошкільного віку засобами різних видів наочності;
- провести власне експериментальне дослідження з метою вивчення наявного рівня розвитку мислення у дітей старшого дошкільного віку;
- підвести підсумки магістерського дослідження.

Для розв'язання поставлених мети і завдань застосовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів дослідження:**

- теоретичні: вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, що забезпечило розгляд загальних теоретичних питань з проблеми дослідження; вивчення, аналіз і узагальнення педагогічного досвіду, порівняння, систематизація, моделювання змісту, організаційних форм і методів навчання; зіставлення та узагальнення отриманих результатів дослідження з метою обґрунтування сутності досліджуваного явища та визначення оптимальних педагогічних умов для розвитку інтелектуальної сфери та мислення дітей старшого дошкільного віку засобами використання різних видів наочності у процесі ігрової діяльності;
- емпіричні: діагностичні (усне опитування, бесіда, інтерв'ювання);
- обсерваційні (спостереження), що уможливило вивчення стану і динаміки сформованості зазначеної якості у дітей;
- праксиметричні (аналіз педагогічного досвіду та результатів діяльності), за допомогою яких упорядковано та систематизовано дослідницькі матеріали.

База дослідження. Дослідження проводилось на базі ЗДО №38 міста Чернівці. У дослідженні брали участь діти старшого дошкільного віку.

Формування особистості дитини, навчання дітей творчо мислити, виховання активного ставлення до здобуття знань, розвиток їх інтелектуальних і творчих здібностей, логічного мислення, моральний розвиток, патріотизм, засвоєння етичних норм – завдання, важливість яких визначається вимогами часу.

Прийнято вважати, що мислення є активний пізнавальний процес, коли шляхом міркування формуються нові поняття і судження, виявляються нові зв'язки, відношення і властивості об'єктів і явищ, потрібні для більш успішної оцінки ситуації і досягнення кінцевого результату. Нові зв'язки, відношення і властивості об'єктів (явищ) можуть формуватися як інтуїтивно, так і шляхом логічних операцій. При цьому інтуїтивні підсвідомо служать основою для логічних операцій. У той же час, логічні операції можуть стати джерелом інтуїтивно-підсвідомої інформації для логічного процесу. Інтуїтивні зв'язки представляють таким чином багатий резерв для логічних операцій. Мислення виконує підготовчу аналітико-синтетичну діяльність і мобілізує практичну активність.

Формування особистості дитини, навчання її творчо мислити, виховання активного ставлення до здобуття знань, розвиток її інтелектуальних і творчих здібностей, логічного мислення – завдання, важливість яких визначаються вимогами часу.

Аналіз досліджень та публікацій з означеної проблеми. Проблема розвитку мислення домінує у дослідженнях присвячених становленню інтелектуальної сфери особистості дошкільника. Вивченню різних аспектів цієї проблеми торкалося чимало вітчизняних і зарубіжних психологів і педагогів. Зокрема, М.Поддяков у праці “Мислення дошкільника” розкрив шляхи керування процесом розвитку мислення дитини. Жан Піаже у працях: “Психологія інтелекту”, “Мовлення та мислення дитини”, “Генеза елементарних логічних структур” досліджував внутрішні логічні механізми мислення

дитини. Відомий науковець Блез Паскаль зазначав: “Людина явно створена для мислення, у цьому вся її гідність. Уся ж її заслуга й весь обов’язок – це мислити як належить. Отже, порядок мислення такий – розпочинати від себе, свого Творця і своєї цілі”[3, с.16].

Інтелектуальна діяльність у дошкільному віці проявляється в різних формах і має ряд вікових ознак. Провідну роль у мисленнєвій діяльності дошкільників відіграє практична діяльність, вона суттєво впливає на розвиток наочно-образного та наочно-дійового мислення дитини й визначає провідний тип мислення – предметний. При цьому три основних форми мислення (наочно-дійове, наочно-образне, логічне) тісно взаємодіють між собою, а розвиток понятійного мислення залежить від рівня розвитку його більш елементарних форм. Вчені наголошують, що різні форми мислення ніколи не функціонують відокремлено, вони взаємодіють, коли здійснюється взаємозв’язок чуттєвих і раціональних моментів пізнання, коли окремі властивості об’єктів дитина сприймає в їх єдності. Так, в понятійному мисленні дошкільника завжди є образні компоненти, а в образному, предметному мисленні суттєву роль відіграють поняття і т.д.

До числа найскладніших наукових проблем, над якими працюють К.Блер, Л.Войтко, В.Зеньковський, О.Лурія, В.Штерн, належить мислення, зокрема, питання індивідуальних особливостей, джерел активізації та функціонування, розвитку, активізації, визначення сутнісних механізмів, методів діагностики.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження, класифікувавши та узагальнивши отриману інформацію, ми дійшли наступних висновків.

Інтелент є вищим пізнавальним процесом. Воно являє собою породження нового знання, активну форму творчого відображення і перетворення людиною дійсності. Мислення породжує такий результат, якого ні у самій дійсності, ні у суб'єкта на даний момент часу не існує. Мислення (в елементарних формах воно є і у тварин) на наш погляд, можна розуміти як отримання нових знань, творче перетворення наявних уявлень. Відмінність мислення від інших психологічних процесів полягає також в тому, що воно майже завжди пов'язане з наявністю проблемної ситуації, завдання, яке потрібно вирішити, і активною зміною умов, в яких ця задача задана. Мислення на відміну від сприйняття виходить за межі чуттєво даного, розширює межі пізнання. У мисленні на основі сенсорної інформації робляться певні теоретичні та практичні висновки. Воно відображає буття не лише у вигляді окремих речей, явищ та їх властивостей, але й визначає зв'язок, що існує між ними, який частіше за все безпосередньо, в самому сприйнятті людині не дано. Властивості речей і явищ, зв'язків між ними відображаються в мисленні в узагальненій формі, у вигляді законів, сутностей.

Слід звернути увагу на той факт, що на практиці мислення як окремого психічного процесу не існує. Воно незримо присутнє у всіх інших пізнавальних процесах: у сприйнятті, увазі, уяві, пам'яті, мові. Вищі форми цих процесів обов'язково пов'язані з мисленням, і ступінь його участі у цих пізнавальних процесах визначає їх рівень розвитку. Тобто, мислення – це рух ідей, що розкривають суть речей. Його результатом є не образ, а деяка думка, ідея. Специфічним результатом мислення може виступити поняття –

узагальнене відображення класу предметів в їх найбільш загальних і істотних особливостях.

В процесі розвитку мислення дошкільника відбувається не тільки зміна окремих інтелектуальних операцій, аналізу, синтезу, абстрагування тощо, але й спрямованості дитячого мислення, відношення дитини до поставлених перед нею інтелектуальних задач. Якщо до початку дошкільного віку мислення дитини нерозривно пов'язане з його практичною та ігровою діяльністю, то на наступному етапі розвитку починають виділятися особливі пізнавальні задачі і, відповідно, спеціальні інтелектуальні дії, спрямовані на їх розв'язання.

Психолого-педагогічні умови розвитку мислення дітей середнього дошкільного віку:

- у розвитку мислення слід забезпечувати гармонійне поєднання його мотиваційних та операційних компонентів;
- загальними умовами формування пізнавальної мотивації є демократичний стиль виховання дитини;
- розвиткові операцій мислення сприяють завдання на порівняння, узагальнення, аналіз у роботі з художньою літературою, при організації спостережень, спеціальних занять;
- у формуванні операцій мислення рекомендуються спеціальні вправи з використанням наочного матеріалу;
- формування мислення повинно спрямовуватись на освоєння дитиною довкілля у контексті розвитку творчого ставлення дитини до дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників. – К.: Томіріс, 2006. – 112 с.
2. Барташнікова І.А., Барташніков О.О. Розвиток наочно-образного та логічного мислення у дітей. – Тернопіль: “Богдан”, 2003 – 80 с.
3. Бондаренко С.М. Учите детей сравнивать // Педагогика и психология. – 2013. – №9. – С.16-19.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С.Выготский. – Москва. Лабиринт, 1999. – 144 с.
5. Грушко О. Плекаймо критичність мислення / О. Грушко // Дошкільне виховання. – 2009. – № 3. – С. 9 – 11.
6. Давайте поиграем. Математические игры для детей 5 – 6 лет / под ред. Столяра А. А. – М. : Просвещение, 1991. – 86 с.
7. Давыдов В. В. Виды общения в обучении / В. В. Давыдов. – Москва : Педагогика, 1992. – 123 с.
8. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: [опыт теоретического и экспериментального психологического исследования] / В. В. Давыдов. – Москва. Педагогика, 1986. – 240 с.
9. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов // Межд. Асоц. «Развивающее обучение». – М. : Интор, 1996. – 544 с.
10. Джеджелей О. В. Помогайка: книга для взрослых и детей / худож. В. Сергеев. – М. : АО «Столетие», 1994. – 192 с., ил.
11. Дитина замовляє розвиток: з досвіду роботи дошкільного навчального закладу № 43, м. Кіровограда: навчально-методичний посібник. – Кіровоград: Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2011. – 68 с.
12. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт. кол.:

- Г. В. Беленька [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ ун-т ім. Б. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
13. Доналдсон М. Мыслительная деятельность детей / М. Доналдсон ; под ред. В. И. Лубовского ; пер. с англ. – М. : Педагогика, 1985. – 192 с.
14. Дружинин В. Н. Психология интеллекта / В. Н. Дружинин // Педагогика. – 1998. – № 2. – С. 32 – 38.
15. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб., 2002. – 368 с.
16. Друзь Б. Н. Упражнения для развития логического мышления учащихся / Б. Н. Друзь // Початкова школа. – 1972. – № 4. – С. 31 – 35.
17. Друзь Ю. Позитивна мотивація як умова успішної навчально-ігрової діяльності студентів / Ю. Друзь // Рідна школа. – 2000. – № 7. – С. 56 – 57.
18. Дубинка М. Подорожі до джерел думки і слова / М. Дубинка // Дошкільне виховання. – 1998. – № 7. – С. 22 – 23.
19. Дубравська Д. М. Основи психології: навч. посібник / Д. М. Дубравська. – Львів : Світ, 2001. – 280 с.
20. Дудко Л. Розв'язування текстових задач / Л. Дудко, В. Московченко // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 16 – 18.
21. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003.
22. Загальна психологія: Навч. посібник // О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: “А.П.Н.”, 1999.
23. Запорожец А.В. Развитие мышления // Избранные психологические труды: в 2т. / А.В.Запорожец – М.: Педагогика, 1986. – т.1. – С.154-215.
24. Коломинський Я.Л., Панько Е.А., Білоус А.Н, Детская психология, - Мн.: Университетское 1998. – 399 с.

25. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-методичний посібник / Наук. ред. О.Л.Кононко. – К.: Ред. ж-лу «Дошкільне виховання», 2010. – 243 с.
26. Кондратенко Т.Д., Котырло В.К., Ладывир С.А. Обучение дошкольников. – Київ. Рад школа, 1986. – 152 с.
27. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С.Костюк / [під ред. Л.Н.Проколієнко] – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.
28. Лебедева С.А. Развитие познавательной деятельности дошкольников на основе схематизации / С.А.Лебедева // Вопросы психологии. – 2013. – №5. – С. 20–27.
29. Люблінська Г.О. Дитяча психологія / Г.О.Люблінська. – Київ. Вища школа, 1974. – 355 с.
30. Максименко С.Д. Індивідуальні особливості мислення дитини / С.Д.Максименко. – К.: Знання, 1991. – 48 с.
31. Мухина В.С. Детская психология. М.: Просвещение, 1985 – 272 с.
32. Немов Р.С. Психология: В 3 кн. – Кн.3: Психодіагностика – М.: ВЛАДОС, 1998. – 632 с.
33. Обухова Л.Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы / Л.Ф.Обухова – М.: Тривола, 1995. – 360 с.
34. Обухова Л.Ф. Этапы развития детского мышления / Людмила Филипповна Обухова. – М.: МГУ, 1972. — 150 с.
35. Поддъяков Н.Н. Мышление дошкольников в процессе экспериментирования со сложными объектами / Н.Н.Поддъяков // Вопросы психологии. – 2013. – №4. – С.14–23.
36. Психологічний словник. / За ред. В.І.Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 216
37. Пустовіт Г. Діяльнісний підхід у навчанні особистості в позашкільному закладі : психологічний аспект / Г. Пустовіт // Рідна школа. – 2007. – № 11–12. – С. 2–6.

- 38.Радина Е. И. Ознакомление детей с явлениями общественной жизни. Вопросы обучения в детском саду / Е. И. Радина. – Москва, 1965. – С. 61–91.
- 39.Рогальська І. П. Системно-цілісний підхід до соціалізації особистості в дошкільному дитинстві / І. П. Рогальська // Наука і освіта. – 2010. – № 2. – С. 110–114.
- 40.Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании / Е. И. Рогов. Москва : ВЛАДОС, 1996. – 556 с.
- 41.Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : навч. посіб. для студ. пед. вищ. навч. закл. / упоряд. Л. О.Калмикова, Н. В. Харченко, С. Д. Дем'яненко та ін. – Київ : Видавництво «ПП Медведєв», 2007. – 300с.
- 42.Ромашина С. Я. Дидактическое коммуникативное воздействие учителя на класс (структурно-функциональный подход): дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Ромашина Светлана Яковлевна. – Барнаул, 2001. – 460 с.
- 43.Роціна С. М. Розвивальне освітнє середовище навчального закладу як умова особистісного розвитку учнів / С. М. Роціна // Педагогічний альманах : зб. наук. праць / ред. В. В. Кузьменко. – Херсон : РПО, 2011. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 34–38.
44. Скрипченко О.В. Психічний розвиток дошкільників / О.В.Скрипченко – Київ : Рад. шк., 1974. – 49 с.
46. Тихомиров О.К. Психология мышления: Учебное пособие. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 272 с.
- 47.Урунтаева Г.А. Дошкольная психология. – Москва: Изд. центр «Академия», 1997. – С. 187–209.
- 48.Шулдик Г.О., Шулдик Н.В. Психологія мислення. – Київ: Інтеллект, 1999. – 170 с.